

Nepodmienený základný príjem ako príspevok k uskutočneniu slobodnej spoločnosti

Martin Bobko

Nepodmienený základný príjem pokladám za jeden z prostriedkov na uskutočňovanie slobodnej spoločnosti. Slobodná spoločnosť je taká, ktorá umožňuje jednotlivcovi utvárať svoj život tak, ako to zodpovedá jeho individualite. Ak však má takáto slobodná spoločnosť fungovať dlhodobo udržateľne, je k slobode potrebné pridať ešte dva ďalšie princípy, a to rovnosť vo vzájomných vzťahoch a bratstvo v konaní.

Sloboda, rovnosť a bratstvo — základné funkčné princípy slobodnej spoločnosti

Ak chceme rešpektovať slobodu a svojprávnosť ľudí, tak vzájomné vzťahy medzi ľuďmi a ľudskými spoločenstvami môžu byť založené len na princípe rovnosti. Jedine rešpektovanie princípu rovnosti vo vzájomných vzťahoch znamená aj rešpektovanie slobody druhého človeka. V opačnom prípade je druhý človek buď môj podriadený — vtedy nemá slobodu rozhodovania, pretože rozhodujem ja a on je iba vykonávateľom mojich príkazov, alebo nadriadený — vtedy zasa nemám slobodu rozhodovania ja. Slobodní ľudia si teda môžu byť navzájom len rovní.

Slobodná sebarealizácia znamená, že človek sa sústreďí na vykonávanie nejakej jednej konkrétnej činnosti, ktorú identifikoval ako svoju životnú úlohu, s ktorou sa môže stotožniť. To však znamená, že všetky ostatné činnosti, ktoré sú pre život ľudí tiež potrebné, musia vykonávať ostatní. Žiadny človek by sa v skutočnosti nemohol venovať svojmu povolaniu, keby nebol ostatnými uvoľnený od nutnosti robiť všetko ostatné. Napríklad ak chcem byť učiteľom, tak niekto pre mňa musí piecť chlieb, šiť šaty, atď. V opačnom prípade by som sa nemohol „obmedziť“ len na svoju učiteľskú činnosť, pretože by som si musel všetko ostatné, čo potrebujem, vytvárať sám. Toto sa týka všetkých ľudí, takže všetci sa navzájom musíme uvoľňovať od potreby robiť veci, ktoré priamo nesúvisia s našou sebarealizáciou, a to tak, že sa sústreďujeme na využitie našich osobných schopností v prospech ostatných. Slobodný človek teda pre svoju slobodu potrebuje aj vzájomnú pomoc (solidaritu, bratstvo), inak svoju slobodu nedokáže realizovať.

Slobodná spoločnosť teda na svoje fungovanie potrebuje v sebe pestovať a rozvíjať princípy slobody, rovnosti a bratstva. Tieto princípy musia v spoločnosti pôsobiť navzájom autonómne, každý vychádzajúc zo svojej vlastnej podstaty. V slobodnej spoločnosti sa jednota dosiahne až vzájomným rovnocenným pôsobením princípov slobody, rovnosti a bratstva.

Právo na príjem ako ľudské právo

Ekonomický vývoj sa dnes dostal do štádia, ktoré je charakterizované vysokým stupňom deľby práce. Deľba práce však neznamená len to, že samotný proces tvorby nejakého výrobku sa delí medzi viacero pracovníkov (resp. i výrobcov), ktorí ho potom vyrábajú spoločne ako jeden tím. Deľba práce znamená aj oddelenie produkcie od spotreby, a to v tom zmysle, že producent neprodukuje pre seba, ale pre druhých. Napríklad robotník, ktorý sa v nejakej továrni podieľa na výrobe klinec, nevyrába tieto klince pre seba, ale pre druhých.

Na druhej strane, keďže tento pracovník je po celú svoju pracovnú dobu zamestnaný výrobou klinec (pre druhých), nemôže vyrábať už nič iné, to znamená ani nič, čo by potreboval pre seba. To, čo potrebuje pre seba, mu preto musia vyrobiť druhí (inak by sa nemohol špecializovať na výrobu klinec, ale musel by robiť aj všetko ostatné, čo potrebuje pre život). Robotník vyrábajúci klince v továrni teda pracuje pre druhých (svojich zákazníkov) a sám žije z výsledkov práce druhých (výrobcov, ktorí pre neho vyrábajú potrebné veci).

Vďaka deľbe práce teda dnes žijeme z výsledkov práce druhých, všeobecne povedané z výsledkov práce toho, čo vytvorí spoločnosť. Sme závislí od toho, čo pre nás urobia druhí, a my sa zasa svojou prácou podieľame na uspokojovaní potrieb druhých. Aby sa táto závislosť nemohla stať nástrojom na uplatňovanie moci (t.j. aby ľudia neboli vydierateľní), je potrebné zabezpečiť, aby každý tieto výsledky práce mohol získať bez akýchkoľvek podmienok v množstve potrebnom na možno skromný, ale dôstojný život.

Skutočnosť, že žijeme z výsledkov práce druhých, znamená aj to, že ak uznávame právo každého na život, tak mu musíme uznať aj právo na príjem výsledkov práce druhých, z ktorých žije, právo na príjem spoločnosťou, t.j. nami spoločne vytvorených hodnôt vo výške zabezpečujúcej dôstojný život, pretože bez tohto príjmu by žiť v spoločnosti nemohol.

Základný príjem vo výške zabezpečujúcej dôstojný život je teda potrebné chápať ako ľudské právo. Slobodná spoločnosť nie je mysliteľná bez dôstojnej existencie každého jedného z jej členov.

Nepodmienený základný príjem — bratstvo vyjadrené finančnými prostriedkami

Mnohostranná vzájomná výmena výsledkov práce je umožňovaná peniazmi. Peniaze sami o sebe nemajú žiaden význam, ale majú význam len v spojitosti s tovarmi a službami, za ktoré sa vymieňajú. Peniaze sú poukážky na odber spoločnosťou vytvorených hodnôt.

Ak teda dnes chceme každému zabezpečiť základný príjem, poskytneme mu peniaze, za ktoré si nakúpi potrebné tovary a služby. Nepodmienený základný príjem je vlastne vyjadrením bratstva finančnými prostriedkami, keď si navzájom cez štátnu administratívu prostredníctvom daní vyplácame nejakú čiastku, aby sme si umožnili realizáciu našej slobody.

Zdaňovanie výdavkov — spôsob zdaňovania zodpovedajúci vzájomnému zásobovaniu

Skutočnosť vzájomného zásobovania v hospodárstve vyžaduje aj zmenu v spôsobe zdaňovania. Zdaňovanie znamená, že človek časť zo svojho súkromného vlastníctva odovzdáva na nejaké všeobecne prospešné spoločné ciele. V minulosti, keď človek žil ako samozásobiteľ z výsledkov svojej práce, časť z týchto výsledkov, ktoré boli zároveň jeho príjmom, odvedol ako daň zo svojich príjmov (napr. desiatok, t.j. desatinu z toho, čo si vytvoril vlastnou prácou). Dnes používaná daň z príjmov teda vznikla — a je opodstatnená — len pri samozásobovaní.

Naopak pri vzájomnom zásobovaní, keď žijeme z výsledkov práce druhých, sú našim príjmom výsledky práce druhých, a tie si získavame kúpou. Pri kúpe prechádza hodnota vytvorená druhými, vyjadrená v cene, do nášho vlastníctva a my sa o ňu následne môžeme podeliť s našim spoločenstvom. Pri vzájomnom zásobovaní je tak potrebné používať daň, ktorá sa uplatňuje pri kúpe, pretože pri vzájomnom zásobovaní vzniká naše súkromné vlastníctvo kúpou vytvorených hodnôt (nie našou prácou), s ktorých časť potom môžeme darovať na nejaké spoločne dohodnuté všeobecne prospešné ciele.

Pri vzájomnom zásobovaní si svojou prácou (pre druhých) získavame len peniaze, ktoré utážime pri predaji výsledku našej práce (druhým). To znamená, že všetky naše náklady, a teda i daňové, platia naši odberatelia. Aj z finančného hľadiska teda ako producenti v skutočnosti žiadne dane neplatíme, ale iba do štátneho rozpočtu odvádzame časť z peňazí, ktoré nám zaplatia naši zákazníci.

Peniaze samotné však nič neznamenajú (nedajú sa jesť). Peňažný príjem teda nie je „skutočný“ príjem, ale len zdanlivý. Skutočným sa stane, až keď peniaze vymeníme za nejaký reálny (konzumovateľný) tovar alebo službu (t.j. keď si ho kúpime). Vtedy do svojho vlastníctva získame nejakú skutočnú (reálnu) hodnotu, o ktorú sa potom môžeme podeliť s našim spoločenstvom.

Pri vzájomnom zásobovaní má pre nás práca význam len prostriedku osobného rozvoja (nie prostriedku osobného obohatenia). Pracujeme preto, aby sme sa rozvíjali (v práci pre druhých), a príjem (od druhých) máme na to, aby sme mohli žiť (a rozvíjať sa v práci pre druhých). Pri vzájomnom zásobovaní sú práca a príjem dve od seba oddelené veci.

Je potrebná preto so základným príjmom aj zmena zdaňovania na zdaňovanie výdavkov (spotreby), čo dnes môže byť aplikované metódou DPH. Kombinácia DPH a základný príjem je veľmi progresívne solidárna, pretože v tomto systéme je chudobný čistý prijímateľ a bohatý čistý platca, hoci obaja dostávajú rovnaký základný príjem a platia rovnakú sadzbu DPH.

Spotrebná daň (resp. DPH) je reálne sociálne spravodlivá, pretože kupec odvádza daň podľa výšky svojej reálnej spotreby. Čím drahšie výrobky kupec kupuje, t.j. čím je bohatší, tým viac daní platí. Ako sociálna kompenzácia pre nízkopříjmové skupiny by slúžil základný príjem.

Výška základného príjmu musí byť taká, aby zabezpečila nie len „holú“ materiálnu existenciu, ale aj možnosť aktívne sa podieľať na spoločenskom dianí. Základný príjem by teda mal byť kultúrnym minimom. So základným príjmom by sme všetci boli, ako sa hovorí, „za vodou“, a takýto ľudia začínajú o svojom živote rozmýšľať úplne inak.

Prínosy zavedenia nepodmieneného základného príjmu a zdaňovania výdavkov

Odviazanie príjmu od práce sa na prvý pohľad môže zdať ako ekonomicky škodlivé. Bežná predstava spojená s viazanosťou príjmu na výkon je, že človek je ochotný pracovať, iba ak je k tomu donútený materiálnym nedostatkom, a teda pri zabezpečenej existencii by už nič nerobil. Zodpovedá však táto predstava skutočnosti? Naozaj sme takí, že celý náš život by sme najradšej premárnili ničnerobením? Určite po namáhavej a stresovej práci si človek potrebuje oddýchnuť, niekedy aj na dlhšiu dobu, ale myslím si, že pre (už odpočínutého) človeka je ničnerobenie obrovská nuda. Človek sa totiž môže rozvíjať iba v činnosti. Určite sa nájdu jednotlivci, ktorí momentálne na svoj život vnútorne rezignovali a žijú v letargii, ale toto je psychologický problém, nie ekonomický, a teda je možné ho vyriešiť iba psychoterapeutickými nástrojmi, nie ekonomickými (viazanie dávok na výkon nejakej činnosti a pod.). Väčšina ľudí chce svoj život prežiť zmysluplne a hodnotne. Zmysel života je však duchovná kategória, nie materiálna. Pre naplnenie zmyslu života sú materiálne statky iba prostriedkom na sebarealizáciu. Preto pre človeka, ktorý už našiel víziu svojho života, a teda už viac nepracuje pre materiálne statky, ale tieto sú pre neho iba prostriedkom na sebarealizáciu, nepredstavuje oddelenie práce a príjmu odstránenie motivácie pracovať. Až takýto človek, ktorý koná z lásky k danej činnosti (práci), z lásky k ľuďom, je však skutočne slobodný.

- Človek je najtvorivejší v tom, čo robí rád. Ak však takáto aktivita nie je spojená s dostatočným finančným príjmom, nemôže ju vykonávať. Potom je z finančných dôvodov nútený robiť veci, ktoré vlastne nechce, a teda jeho tvorivosť a produktivita v takýchto

činnostiach bude vždy len minimálna. Spoločnosť sa tak pripravuje o materiálne a duchovné hodnoty, ktoré sa mohli vytvoriť, ale v dôsledku nevyhovujúceho finančného usporiadania sa nevytvorili. Naopak ak človek s podporou základného príjmu bude môcť robiť to, čo má rád, čo ho naplňuje a v čom vidí zmysel, tak to bude robiť ešte radšej a lepšie. Zavedením základného príjmu by sa podporil rozvoj tvorivej iniciatívy v spoločnosti.

- Zavedením základného príjmu by sa podporil aj rozvoj demokracie a občianskej spoločnosti, pretože ľudia by sa mohli angažovať bez obavy zo straty príjmu potrebného k životu.
- Základný príjem by pomohol rodinám s deťmi, pretože s narodením dieťaťa by do rodiny začal prúdiť aj príslušný príjem, ktorý by finančne pokrýval materiálne a vzdelávacie potreby dieťaťa.
- Zavedenie základného príjmu by podporilo rovnosť medzi ľuďmi, pretože každý by bol vybavený dostatočnými finančnými prostriedkami a nebol by prinútený podriaďovať sa niekomu, s kým nesúhlasí.
- Zavedením základného príjmu by sa enormne zjednodušil, a tým zlacnil sociálny systém, pretože by už existovali len dve, veľmi jednoducho zisťiteľné kritéria na poberanie dávky základného príjmu, a to či je daný človek živý a či je občanom štátu. Štát by bol len prostým administrátorom základného príjmu.
- Zrušením dane z príjmov a ostatných daní tohto charakteru by sa znížil priestor na daňové úniky, pretože zavedením jedinej dane by sa celý daňový systém enormne zjednodušil, a tým i ľahšie kontroloval.
- Zavedením jednej dane by sa zjednodušila, a teda zlacnila daňová správa.
- Základný príjem by bol súčasťou celkového príjmu, o ktorý by sa znížila dnešná mzda. To by znamenalo zníženie mzdových nákladov podnikov a pôsobilo stimulujuco aj na tvorbu nových pracovných miest.
- Zavedenie základného príjmu by umožnilo spružniť pracovné právo, pretože strata zamestnania by neznamerala existenčné ohrozenie.
- Daň z príjmov podnikom systematicky odoberá finančné zdroje, ktoré by mohli použiť na investície. Zrušenie dane z príjmov by preto podporilo ekonomický rozvoj.

- Poberanie základného príjmu by pôsobilo stabilizačne na ekonomiku, pretože by sa ustálila spotreba bežných tovarov kúpiteľných za základný príjem.
- Zrušením dane z príjmov by zmizla práca na čierno.

Čo chceme?

Za posledných niekoľko storočí sme dosiahli enormný nárast našej produkčnej kapacity. Dnes v skutočnosti žijeme v prebytkovej spoločnosti. Vďaka deľbe práce, špecializácii v konaní, vzájomnej práci jedných pre druhých sme dosiahli, že v skutočnosti dokážeme vyprodukovať viac než spotrebovať (makroekonomicky). Bohužiaľ sme pri tom akosi zabudli, načo to vlastne robíme. Podľahli sme peňažnému klamu a peniaze samotné považujeme za cieľ nášho úsilia. Preto chceme neustále tvoriť zisky, mať výnosy bez toho, aby sme sa zaoberali otázkou, aký vlastne majú tieto výnosy zmysel. Načo vlastne v skutočnosti investujeme?

Ak nevieme, načo vlastne tieto výnosy použiť, ale ich chceme len neustále reinvestovať, aby sme dosiahli ešte väčšie zisky, tak to nakoniec pôsobí len zničujúco na vlastnú ekonomickú základňu, ako to ukazuje aj naša dnešná pretrvávajúca ekonomická kríza. Pritom zmysel akejkol'vek ekonomickej činnosti môže byť len vo vzájomnom uspokojovaní potrieb. Preto aj dodatočné výnosy, ktoré už nie sú potrebné na obnovu a rozvoj ekonomickej základne, je potrebné darovať na kultúrny rozvoj spoločnosti.

Nepodmienený základný príjem je príkladom takéhoto vzájomného darovania spoločensky dosiahnutých výnosov, ktoré každému jednotlivcovi rovnakým dielom vytvára priestor na jeho slobodnú individuálnu sebarealizáciu, a tým v ňom oslovuje a rozvíja jeho najvyššie stránky. Sme spolutvorcami sveta. Vývoj má otvorený koniec a záleží len na nás, ako to dopadne. Nič sa však neurobí samé od seba nejakým spontánnym poriadkom, ani to za nás neurobí niekto druhý, nejaká neviditeľná ruka. Môžeme to urobiť len my sami. Pustime sa teda do toho!

Vyšlo v časopise Okruh a střed 2013/3 <http://oas.obec-krestanu.cz/2013-3>